

Аннотация

Шурин Е. А. Судопроизводство по делу до судебного разбирательства в делах о расторжении трудового договора по инициативе работодателя. – Статья.

Статья посвящена вопросу подготовки дел о восстановлении на работе в связи с расторжением трудового договора по инициативе работодателя к судебному разбирательству. Проанализировано значение, цели и задачи стадии производства по делу до судебного разбирательства, в частности при подготовке дел по трудовым спорам. Значительное внимание уделено предварительному судебному заседанию и его особенному значению при рассмотрении и разрешении дел о восстановлении на работе.

Ключевые слова: производство по делу до судебного разбирательства, подготовка дела, предварительное судебное заседания, цель, задача.

Summary

Shuryin O. A. Preparing cases which arise due to the dissolution of the labor contract on the initiative of the employer for trial. – Article.

This article is devoted to the research of preparing cases which arise due to the dissolution of the labor contract on the initiative of the employer for trial. Legal procedure nature, aim and assignments of preparation stage are being studied. Special attention is paid to the preliminary hearing and its particular importance in cases about rehabilitation at work.

Key words: preparation stage of civil procedure, preparing case for trial, preliminary hearing, aim, assignment.

УДК 346.9

І. В. Солод

САМОЗАХИСТ СУБ'ЄКТОМ ГОСПОДАРЮВАННЯ СВОЇХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Постановка проблеми. В умовах економіко-політичних негараздів, що склалися протягом останніх років, суб'єкти господарювання все частіше опиняються в ситуації, коли вільні кошти та матеріальні ресурси для захисту своїх прав та інтересів від посягань із боку інших осіб відсутні як такі. Неможливим залишається відповідний захист і через органи державної влади та місцевого самоврядування, діяльність яких у відповідній сфері нерідко призводить до гіршого становища учасників правовідносин, ніж те, що було до звернення за захистом. Неврегульованим за цих обставин залишається господарський конфлікт та спір, адже одним лише рішенням третьої особи на кшталт суду досягти відновлення нормальних взаємовідносин практично неможливо.

Відповідний стан речей зумовлює необхідність приділення значної уваги забезпеченню незалежного від різноманітних зовнішніх чинників захисту прав й інтересів та реалізації відповідного права на захист особисто. Передусім саме самозахист є первинним видом такого незалежного, позасудового захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання (далі – ПЗ). Власне через самозахист можливе як недопущення виникнення господарського конфлікту та спору чи їх подальшого розвитку, так і врегулювання вже існуючого. Відповідне врегулювання можливе й самостійно, і через різноманітні інші шляхи, що втілюються комплексно. Однак єдиного розуміння серед науковців поняття самозахисту не існує.

Водночас не містить конкретики й законодавство України, яке, хоча й містить основні положення про самозахист, наприклад у нормах частини п'ятої статті 55

Конституції України, статті 19 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), статті 20 Господарського кодексу України (далі – ГК України), однак є досить неточним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями ж самозахисту в межах ПЗ займались такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як О.І. Антонюк, І.Е. Берестова, О.М. Вінник, І.В. Головань, В.О. Матвійчук, Д.В. Микшис, І.М. Осолінкер, Г.А. Свєрдлик, Р.М. Сидельников, В.С. Щербина, В.Л. Яроцький та інші.

Указані обставини створюють необхідність у додатковому дослідженні питання самозахисту суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів.

Метою статті є дослідження самозахисту суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів як одного з видів позасудового захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, його особливостей та проблем класифікації способів.

Завданням статті є вироблення удосконаленого теоретичного розуміння самозахисту суб'єктом господарювання своїх прав й інтересів та перспектив розвитку законодавства України з вказаного питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Слово «самозахист» є багатозначним і використовується в нормативно-правових актах представниками юридичної науки та практики в різних значеннях. А якщо при цьому врахувати, що до останнього часу проблема здійснення самозахисту залишалася на периферії наукових інтересів, можна стверджувати, що застосування норм статті 19 ЦК України зустрінє значні труднощі [10, с. 28].

Згідно з нормами ЦК України поняття «самозахист» зводиться до застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства. При цьому такий вид захисту вбачається лише як міра реагування на порушення права, а також настання наслідків порушення.

Однак розуміння поняття самозахисту має розглядатись через широкий теоретичний погляд, адже зазначене не відображає ані можливості здійснення самозахисту як попереджувальної превентивної міри, ані щодо інтересів, які є частіше порушені за суб'єктивне право.

Зокрема, самозахист є фактичним (крайня необхідність) та суворо юридичним механізмом, що безпосередньо впливає на порушника [2, с. 15].

При цьому під самозахистом розуміють здійснення уповноваженою особою дозволених законом дій фактичного порядку, спрямованих на охорону її особистих майнових прав та інтересів [4, с. 117].

Вважаємо, що самозахист має свій прояв у будь-який момент, не залежно від здійснення порушення прав або інтересів фактично, чи лише за наявності об'єктивної підозри такого. Водночас для належного самозахисту обов'язкове порушення прав та інтересів не може вимагатися як таке.

Крім того, самозахист є не стільки способом захисту, скільки виступає складовим видом позасудової форми захисту, тобто більш широким комплексним поняттям. Самозахист сам передбачає різноманітні самостійні способи захисту. Хоча конкретно та вичерпно такі способи чинним законодавством не визначені, можна вести мову про їх прояв під час здійснення своєї діяльності різноманітними службами суб'єкта господарювання та залучених ним третіх осіб.

Найбільшого прояву мають способи самозахисту у вигляді правової роботи, бухгалтерської роботи та аудиту, бізнес аналітики тощо. Натомість у залежності від ситуації самозахист суб'єкта господарювання здебільшого є першоосновою для застосування інших форм захисту в подальшому.

Передусім це зумовлено тим, що сучасні реалії суспільного життя пов'язують ефективність механізму правового захисту з його оперативністю. Одним з елементів механізму такого захисту є право особи своїми діями відновлювати порушені права й усувати перешкоди в їх здійсненні без звернення до юрисдикційних органів [1, с. 11].

Будь-який правосвідомий поведінковий акт, який знаходиться в правовому полі та, відповідно, спрямований на відвернення небезпеки завдання шкоди особі, її життю та здоров'ю, честі та гідності, майну тощо, якщо такий акт є правовим, законним і здійснюється особою самостійно, може вважатися таким, що має ознаки самозахисту [11, с. 156].

Враховуючи це, вважаємо, що самозахист прав та інтересів суб'єкта господарювання являє собою вид позасудового захисту, що допускається тоді, коли потенційно чи фактично потерпіла особа має можливість правомірного впливу на сторону відповідного порушника. Носій же права та інтересу може використати різноманітні способи самозахисту з єдиною умовою – їх передбачуваність чи незаперечність із позиції законодавства, а також адекватна відповідність та спрямованість на усунення порушення.

З об'єктивного боку самозахист можна визначити і як процес правомірного заподіяння шкоди об'єкту, на який він спрямований. Особливо це впливає з норм статей 235, 236 ГК України, якими визначено оперативно-господарські санкції, що застосовуються сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Цей аспект самозахисту найбільше дозволяє говорити про нього як про вид захисту, що втілюється правозастосуванням.

Найважливішим же є саме позаюрисдикційний характер самозахисту.

У позаюрисдикційності вбачається головна перевага самозахисту – максимальна оперативна реакція на протиправні посягання та порушення правових благ. Тут воля особи не обтяжується строками юрисдикційного (державно-владного) захисту, а реалізується безпосередньо [9, с. 222]. При цьому для застосування самозахисту суб'єктом господарювання достатньою є не лише фактичне протиправне посягання чи порушення правових благ, а й об'єктивне припущення та побоювання потенційного настання такого. Захист не є виключно мірою реагування й часто носить попереджувальний характер. І хоча відповідне твердження не в повній мірі співпадає з нормою статті 19 ЦК України, відповідна прогалина вирішується нормами спеціального законодавства України, зокрема нормами статей 20, 199 ГК України. Адже такий спосіб захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, як припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення, є типовим самозахистом, якщо він реалізовується первинним порушником із метою недопущення порушення вже своїх власних прав та інтересів як міри реагування на допущене порушення.

Крім того, основу попереджувального захисту передбачають інші норми ЦК України, наприклад частина 2 статті 386 ЦК України, яка визначає право на звернення до суду за передбачення порушення права власності.

Однак самозахист суб'єкта господарювання може здійснюватися не лише через активні дії. Зокрема, самозахистом є також утримання від дій і створення умов для реалізації інших видів захисту третіми особами, наприклад, будь-які інші прояви поведінки, що спрямовані на припинення порушення з боку третіх осіб, передбачені (статті 1163, 1171 ЦК України).

Завдання самозахисту змінюються залежно від розвитку порушення суб'єктивного права. Основою для використання самозахисту прийнято вважати порушення суб'єктивного права, що почалося. Проте аналіз закону та судової практики демонструє, що для самозахисту достатньо виникнення реальної загрози порушення права [7, с. 29].

При цьому порушення прав та інтересів суб'єкта господарювання може виникнути й віддалено, без безпосередніх взаємовідносин між сторонами, а отже, і без об'єктивної можливості виявлення загрози такого порушення. Через це для потенційно потерпілого суб'єкта господарювання виникає ризик неможливості не лише самозахисту, а й позасудового захисту своїх прав та законних інтересів у цілому. Причому відповідне обмеження породжене не теоретичним розумінням самозахисту, а його законодавчим відображенням, яке було закріплене в нормах ЦК України та ГК України.

У зв'язку із цим вважаємо, що поняття «самозахист» підлягає удосконаленню в теоретичних і законодавчих джерелах. Самозахист суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів можна передбачити як застосування суб'єктом господарювання спрямованих на забезпечення дотримання прав та законних інтересів суб'єкта господарювання будь-яких способів, засобів, мір та заходів, прямо передбачених чи не заборонених законом та таких, що не суперечать ustalеній судовій практиці, моральним засадам суспільства та правилам ділового обороту, або утримання від застосування таких.

О.О. Кот зазначає, що врахування відповідної необхідності удосконалення законодавства України є актуальним за умов, коли зміст статей 235, 236 ГК України фактично позбавив учасників господарських зобов'язань можливості у своєму договорі встановлювати особливі способи захисту прав, які не передбачені ГК України або іншим законом [6, с. 222].

Водночас способи самозахисту мають бути обрані на підставі оцінки законності норм і документів, різнобічного вивчення актів законодавства, їх змісту та значення, порядків підготовки, узгодження, підписання, опублікування й введення в дію, дотримання компетенції, розмежування предметів ведення та повноважень між різними органами, особами, змістом, формами тощо. З огляду на зазначене актуальною є чітка класифікація способів самозахисту суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів.

Класифікаційну деталізацію способів самозахисту суб'єктів господарювання вперше здійснив І.В. Головань, визначивши їх як методи захисту прав та інтересів суб'єкта підприємництва через проведення правової роботи [3]. Однак вказана деталізація передбачала віднесення до самозахисту не лише способів самозахисту як такого, а й окремих способів такого виду позасудової форми захисту як адміністративно-господарського порядку та окремої судової форми захисту через їх ототожнення.

При цьому наданням можливості захищати свої права власними діями законодавець установив певні правила реалізації цієї можливості на кшталт підстави виникнення права на самозахист, критеріїв допустимості дій щодо захисту своїх прав тощо. Порухення таких правил чи відступлення від них уже не може розглядатися як самозахист, а відповідна діяльність кваліфікуватиметься навіть як правопорушення чи як злочин.

Не слід забувати, що протилежна сторона правовідносин, як правило, є рівним учасником і має таку саму можливість самозахисту власних прав та інтересів у межах відповідного законодавства. За таких умов не можна відносити до самозахисту способи захисту, які реалізуються лише через органи державної влади чи місцевого самоврядування, без власних дій суб'єкта господарювання, що захищається.

Більше того, самозахист передбачає відмінні від інших видів захисту наслідки, які є для нього досить специфічними. У зв'язку із цим напрошується висновок про поділ самозахисту за наслідками, які зумовлює його застосування, на такі види: самозахист, що призводить до відновлення рівності прав та інтересів; самозахист, що призводить до порушення прав та інтересів; самозахист, що призводить до утримання від протиправних дій.

Однак суб'єкт господарювання, що має намір реалізувати своє право на самозахист, може звернутися до третіх осіб за наданням відповідної допомоги або за іншим захистом із боку такої особи. Адже, як стверджував А.Ф. Коні, оскільки особа не завжди може мати достатньо сил для захисту свого права, необхідно допустити, що їй може бути надана допомога від інших осіб [5, с. 15]. Тим самим створюється поділ самозахисту за рівнем самостійності на самостійний самозахист; самозахист із залученням третіх осіб; самозахист, що передбачає реагування третіх осіб, без захисту з їх боку. У результаті самозахистом вважаються не лише дії суб'єкта господарювання щодо захисту своїх прав та інтересів, а й дії іншої особи, яка здійснює такий захист у межах окремого етапу самозахисту, не розглядаючи при цьому спір.

При цьому не допускається під час самозахисту звернення заінтересованої особи до органів влади, що діють у рамках судової та адміністративної форми захисту порушених прав, тобто судами загальної юрисдикції, арбітражними й третейськими судами, а також вищими за ієрархією органами (їх посадовими особами) над організаціями чи посадовими особами, які допустили таке порушення [8, с. 36]. Таке звернення означатиме перехід до іншої форми захисту, зокрема судової, чи іншого виду позасудової форми – адміністративно-господарського порядку захисту.

Аналізуючи перелік засобів самозахисту, слід зазначити, що досить детально різняться між собою саме заходи активного та пасивного характеру. За таких умов пропонуємо поділяти засоби самозахисту за рівнем активності зацікавлених осіб на активні та пасивні. При цьому як активні, так і пасивні заходи можуть мати свій прояв через превентивні міри, відновлення становища до порушення, стягнення штрафних та оперативно-господарських санкцій, відшкодування збитків (шкоди) тощо.

Зважаючи на ту обставину, що більш детальний класифікаційний поділ способів самозахисту суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів потребує ґрун-

товного наукового аналізу, вважаємо згадану тематику актуальною для окремого дослідження.

Поряд із цим належної уваги ані в науці, ані в законодавстві України не приділено новітнім засобам самозахисту, до яких можна віднести ескроу та фідучіарну діяльність, лобіювання та «Government Relationship», розголошення фактів порушення прав та законних інтересів суб'єкта господарювання через засоби масової інформації, самозахист суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів через свого учасника (юридичну особу чи міжнародну організацію), тиск на контрагентів через передбачені законодавством заходи впливу та інші. Адже саме вказані способи самозахисту вироблені з метою врегулювання господарського конфлікту та спору позасудовими шляхами, що унеможливають виникнення такого в подальшому в незалежності від різноманітних обставин на кшталт протиправних дій органів державної влади, зміни законодавства, військових та інших надзвичайних подій тощо.

Водночас застосування більшості з вказаних новітніх способів самозахисту на сьогодні є квазі-легальним, адже нерідко межує з процедурами, що мають явно протиправний характер через невизначеність у законодавстві. З огляду на це існує вірогідний ризик настання для суб'єкта господарювання наслідків, що значно погіршать його становище після застосування відповідних способів самозахисту, що є не прийнятним із позиції захисної функції.

Указані обставини створюють перепони не лише до відповідності норм чинного законодавства України світовим тенденціям, а й реальному втіленню самозахисту суб'єктами господарювання своїх прав та інтересів, що виключатиме подальшу необхідність звернення до державних інституцій та навантаження на різноманітні органи державної влади й місцевого самоврядування.

Висновки. Оскільки законодавство України є досить недосконалим щодо регламентації питання самозахисту суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів, вважаємо що наукові дослідження із цього питання є актуальними в умовах сьогодення та мають бути основою для подальшого перегляду концепції позасудового захисту прав та інтересів у бік лібералізації та спрощення застосування. Напрямами, що потребують окремого дослідження, є визначення найбільш сприятливого для реалізації захисної функції права поняття самозахисту, детальна класифікація способів самозахисту своїх прав та інтересів саме суб'єктом господарювання, а також дослідження таких способів із позиції їх ефективності застосування.

При цьому важливим є не лише удосконалення питань реалізації самозахисту, а й надання учасникам господарських правовідносин можливості вільного застосування різноманітних подібних способів позасудового захисту з подальшим визнанням їх результатів органами державної влади та місцевого самоврядування за скороченою процедурою.

Натомість найшвидших змін потребує саме законодавче визначення поняття «самозахист» та введення в дію законодавчого поняття «самозахист суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів», що необхідне для вільної реалізації права на захист своїх прав та інтересів учасниками господарських правовідносин в умовах сьогодення.

Література

1. Берестова І.Е. Способи самозахисту цивільних прав: окремі аспекти. / І.Е. Берестова // Приватне право і підприємництво : збірник наукових праць / редкол. О.Д. Крупчан та ін. – Вип. 9. – К. : НДІ приватного права і підприємництва АПН України, 2010. – С. 10–12.
2. Бублик В.А. Учредительный договор о совместном предприятии / В.А. Бублик // Хозяйство и право. – 1994. – № 8. – С. 88–97.
3. Головань І.В. Правова робота у механізмі захисту прав суб'єктів підприємництва : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 «Господарське право; господарсько-процесуальне право» / І.В. Головань ; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2003. – 216 с.
4. Грибанов В.П. Осуществление и защита гражданских прав / В.П. Грибанов. – М. : Статут, 2001. – 411 с.
5. Кони А.Ф. О праве необходимой обороны / А.Ф. Кони. – М. : Острожье, 1996. – 112 с.
6. Кот О.О. Способи захисту сторін договору в приватному праві / О.О. Кот // Право України. – 2014. – № 2. – С. 220–227.
7. Микшис Д.В. Самозащита гражданских прав: проблемы теории / Д.В. Микшис // Закон. – 1998. – № 1. – С. 28–31.
8. Свердлик Г.А. Способы самозащиты гражданских прав и их классификация / Г.А. Свердлик, Э.Л. Страунинг // Хозяйство и право. – 1999. – № 1. – С. 35–40.
9. Сидельников Р.Н. Ознаки самозахисту цивільних прав / Р.Н. Сидельников // Вісник Академії правових наук України. – 2004. – № 2 (37). – С. 214–222.
10. Сидельников Р.Н. Самозащита гражданских прав: необходимость терминологической определенности / Р.Н. Сидельников // Проблемы законности : республиканский міжвідомчий науковий збірник / відп. ред. В.Я. Тацій. – Х. : Національна юридична академія України, 2005. – № 72. – С. 28–35.
11. Яроцький В.Л. Становлення та розвиток інституту самозахисту речових прав в Україні / В.Л. Яроцький // Приватне право. – 2013. – № 2. – С. 148–159.

Анотація

Солод І. В. Самозахист суб'єктом господарювання своїх прав та інтересів. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню питань самозахисту прав та інтересів суб'єктом господарювання, його особливостям та класифікації. Автором наводяться перспективні варіанти удосконалення законодавства України щодо позасудового захисту прав та інтересів суб'єктів господарювання, а також можливі шляхи правозастосування в умовах нестабільного сьогодення.

Ключові слова: позасудовий захист, самозахист, суб'єкти господарювання, порушення прав та інтересів.

Аннотация

Солод И. В. Самозащита субъектом хозяйствования своих прав и интересов. – Статья.

Статья посвящена исследованию вопросов самозащиты прав и интересов предприятием, его особенностям и классификации. Автором приводятся перспективные варианты усовершенствования законодательства Украины относительно внесудебной защиты прав и интересов субъектов хозяйствования, а также возможные пути правоприменения в нынешних нестабильных условиях.

Ключевые слова: внесудебная защита, самозащита, субъекты хозяйствования, нарушение прав и интересов.

Summary

Solod I. V. Self-defense business entity their rights and interests. – Article.

Article is devoted to the study of the issues of self-defense of the rights and interests of the enterprise, its features and classifications. The author provides advanced options for improving the legislation of Ukraine concerning the extrajudicial protection of the rights and interests of business entities and possible ways of enforcement in the current volatile environment.

Key words: non-judicial protection, self-defense, economic entities, rights and interests violations.